

ELŐSZÓ

Bevezető helyett interjú a *Dumasztár* összeállítójával, Cserháthalápy Halápy Gáborral

Miért ez a címe a szótárnak?

– Amikor társunkkal beszélgetünk, vagy kicsit lazábban mondva dumálunk egymással, gyakran megesik, hogy megszakad a beszélgetés fonala, és nem tudjuk, hogy folytassuk. A *Dumasztár* éppen ebben segít, a szótárból kiemelhetjük azt a mondatot, amellyel továbbblökhajjuk a csevegést.

De jól sejtem, hogy a szótár az ellenkezőjére is használható: ha nem akarjuk folytatni az esetleg kellemetlen beszélgetést, frappánsan lezárhatjuk a szótárból vett alkalmas fordulattal?

– Nagyon éles meglátás, pontosan így van, mint annyi minden az életben, a szótár szófordulatai is alkalmasak arra, hogy megkezdjünk valamit, de arra is jók, hogy befejezzünk valamit velük.

Ha azt mondom, Dumasztár, rögtön eszembe jut a Dumaszház szó is. Mi köze a kettőnek egymáshoz?

– Elsőre kicsit komolytalannak tartom a kérdésfelvetést, és azt mondanám semmi, de tényleg semmi. Azonban jobban belegondolva azt kell válaszolnom, hogy nagyon is sok közük van egymáshoz. A *Dumasztár* célja, hogy folyamatos és pergő legyen két vagy több ember között a társalgás, azaz a дума. A Dumaszházban aztán tényleg csak úgy folyik a дума. Lehet, hogy az ott fellépők használják a szótáram a fellépés előtt?

Ne kerüljessük a forró kását, a Dumasztárban közhelyek vannak.

– Igen, közhelyek vannak benne, bár még senkinek sem sikerült pontosan megmondani, hogy mi is a közhely. Azt tudjuk, hogy semmiképpen sem olyan hely, amit a köz használ, tehát a közhely nem az az utca és nem az a tér, amin sétálunk, vagy ahol az autók járnak.

Talán közelebb jutunk a megoldáshoz, ha megnézzük, hogy más idegen nyelvekben mit neveznek közhelynek.

– Próbálkozhatunk ezzel, például az angol nyelv a klisé [*cliche*] szót használja az ilyenfajta szólásmondásokra. Klisé, azaz előre gyártott sablon. Hát, nem hiszem, hogy közelebb jutottunk a közhely definíciójához.

Nem nagyon értem, akkor hogyan gyűjtött össze 7200 közhelyet, ha nem volt világos Ön számára, hogy mi is az, amit gyűjt.

– Nézze, a gyűjtés közben nem nagyon gondolkodtam azon, hogy mi a közhely, olvastam az újságokat, aztán ami mellett ott volt, hogy közhely, kimásoltam a szövegből.

Hát akkor sokat kellett olvasnia. Hány évig tartott a gyűjtőmunka?

– Á, nem tartott évekig, az újságokat számítógépen olvastam, de aztán hamar rájöttem, hogy olvasnom se kell a szöveget, elég, ha a számítógép keresőjébe beírom, hogy közhely, az okos gép aztán mindig odaugrott, ahol le volt írva az a szó, hogy közhely. Én aztán csak kimásoltam a mondatot, amire ez vonatkozott.

Nem rossz ötlet. Mikori újságokat olvasott?

– Az elmúlt száz évben megjelent sajtótermékeket nézegettem a számítógép segítségével. Érdekes volt látni, hogy vannak olyan közhelyek, amelyek a száz évvel ezelőtti újságokban éppúgy benne vannak, mint a maiakban.

Mondana néhány közhelyet, amik népszerűek voltak már régen is?

– Természetesen. A következő közhelyekre sok példa van akár száz évvel korábbról is, ugyanúgy, mint a közelmúltból: *A pénz nem boldogít; A sajtó nagyhatalom; A történelem az élet tanító mestere; A tudás hatalom; Egységben az erő; Ép testben ép lélek; Minden ember élete kész regény; Nincs új a nap alatt; Nyelvében él a nemzet.*

Mit gondol, miért népszerűek a közhelyek, miért használjuk őket folyton-folyvást?

– Minden közhelynek komoly igazságtartalma van, sőt okosság is van a közhelyekben. Nem is ezzel van a baj, hanem azzal, ha egy közhelyet reggel, délben és este is használunk. Így egyszerűen elkopnak, egy idő után fénytelenek lesznek. Valahogy úgy van ez,

mint a rántott hússal. Kiváló étel, na de mi lenne, ha mindennap azt kellene ebédelnünk?

Önnek melyik három közhely tetszik a legjobban?

– Miért pont három? Az első mindenképpen ez: *a focit gólrá játszzák*. Hiszen lehetsz te szép vagy okos vagy gazdag, de ha nincsenek sikereid, akkor jobb, ha csúnya, buta vagy szegény vagy, de legalább vannak sikereid. Legyen a második az, hogy *a könyv a legjobb barát*. Mennyi mindent tanultam magam is könyvekből! Mennyi időt töltöttem olvasásukkal! Felejthetetlen élményt nyújtanak. Jól emlékszem, fiatal koromban hogy faltam Verne Gyula regényeit, majdnem elkéstem az iskolából, mert annyira izgalmas volt, és nem tudtam letenni.

Melyik a harmadik kedvenc közhelye?

– Legyen például az, hogy *A legjobb nőt is unja valaki*. Ennek is nagyon mély filozófiai tartalma van, de kifejtésétől most eltekintek.

Miért a TINTA Könyvkiadót kereste meg, hogy kiadják a gyűjteményét?

– Nem is tudom, úgy látom, értik, amit csinálnak. Meg aztán 2012-ben megjelent nekem ennél a kiadónál a *Sznobszótáram*, gondoltam, ez az új szótár is jó helyen lesz ennél a kiadónál.

Visszatérve a szótárhoz, látom, hogy néhány esetben odaírta egy-egy közhely mögé, hogy szállóige. Miért tette ezt?

– Amikor az újságokat olvastam – mint mondtam, számítógépen –, az volt odaírva, hogy most egy közhely következik, ezért kiírtam, de aztán elgondolkodtam és utánanézttem. Kiderült, hogy ez úgy lett közhely, hogy egy híres vagy kevésbé híres ember mondta egyszer. Hát, ha már benne van a gyűjteményben, nem húztam ki, amikor ez kiderült. De ugyanígy jártam a közmondásokkal is.

Talán ez azt bizonyítja, hogy a nyelvészetben nincsenek éles határok, ha valamiről akarom, akkor ez, ha meg nem, akkor az.

– Éles meglátás, mondhatnám, fején találta a szöveget. Sokszor gondolkodtam azon, hogy ezzel vagy azzal a nyelvi adattal mi legyen, hova is kellene besorolnom. Nagyon kívánnám, hogy bárcsak lenne egy kis mérlegem vagy valami hasonló kis ügyes szerkezet, amire rádobva egy nyelvi adatot, a mutatója megmutatná, hogy mi is éppen ez. Hát, nincs még ilyen kis okos készülékünk.

Akkor mi dönt? A nyelvérzék?

– Mondjuk nem árt ismerni, hogy okos nyelvészek, szótárírók mit írtak korábban erről vagy arról. Ők hova soroltak be valami hasonló nyelvi adatot. De talán a legfontosabb a döntéshez a finom egyéni nyelvérzék. Azért ez sem százszázalékos, mert például a saját nyelvérzékem icipicit más reggel, amikor még friss vagyok, és más este, amikor hullafáradt vagyok. Meg más, ha jól mennek a dolgaim, és emiatt nyugodt vagyok, vagy problémáim vannak, és nyugtalan, ideges vagyok.

Miért kezdte el ezt a munkát? Mi hajtotta?

– Nem hajtott semmi. Egyszerűen csak kíváncsi voltam, hogy a régebbi és az újabb újságokban milyen közhelyeket írnak le. Elkezdtém gyűjtögetni, aztán amikor egy kis kötetre való összejött, abbahagytam.

Hogy döntötte el, milyen sorrendben fogja a Dumasztótár tartalmazni a kigyűjtött közhelyeket?

– Először arra gondoltam, a közhely első szava szerint ábécérendben lesznek a közhelyek a szótárban. De aztán láttam, hogy így semmit se lehetne megtalálni benne, csak akkor, ha elejétől végigolvasná valaki a szótárt. Aztán elgondolkodtam, s arra jutottam, az lesz a legjobb, ha a szótárhasználónak, azaz a dumálónak témák szerint rendezem az anyagot. Összesen 315 fogalomkörbe, tematikus csoportba soroltam be a közhelyeket. Akkor könnyedén ki lehet keresni a témát, és az e témacsoportban lévő közhelyeket gyorsan átfutva az olvasó megtalálhatja a neki legjobban megfelelőt.

Úgy rémlik nekem, hogy amikor egy közhellyel találkozunk egy újságcikkben, legtöbbször azt olvassuk mellette, hogy „elcsépett” közhely. Önnek is ez a tapasztalata?

– Láttam, hogy az újságírók gyakran mintha mentegetőznének, hogy leírnak egy közhelyet, és ezért jelzővel látják el. Gyűjtésemben az alábbi 25 szó állt jellemzésül legtöbbször a közhely mellett: *agyoncsépett, dagályos, divatos, együgyű, elcsépett, elhasznált, elnyűtt, érzélgős, hangzatos, hatásvadász, ízetlen, kényelmes, kongó, kopott, lapos, lírai, megszokott, nagyhangú, régi, retorikai, sablonos, semmitmondó, szakállas, unalmas, üres.*

A Dumaszótár összeállítása során milyen szótárhasználó lebegett a szeme előtt? Mit gondol, kik fogják szeretni ezt a szótárt?

– Őszintén megmondom, a szótárszerkesztés magányában azokat láttam magam előtt, akik imádják a magyar nyelvet. Akik szeretnek rácsodálkozni egy-egy frappáns nyelvi leleményre. Ők lesznek a *Dumaszótár* kedvelői, mert ők tudják, hogy a szavaknak roppant ereje van, még akkor is, ha közhellyé állnak össze.

A közmondásokkal, szállóigékkel kapcsolatos jelölések a *Dumaszótárban*

*A szögletes zárójelben lévő szám azt mutatja, hány darab található a *Dumaszótárban* az adott nyelvi egységből.*

közmondás: *A kutya az ember legjobb barátja; A szó elszáll, az írás megmarad; A kicsi szép.* [204]

közmondásváltozat: amely a közmondás általános érvényességét az említett helyzetre szűkíti le és/vagy megváltoztatja az ige számát, személyét: *Ha ezek a kövek beszélni tudnának!; Egy családot nem a pénz boldogít,* illetve a közmondást rövidítve közli: *Alma a fájától; Ízlések és pofonok.* [82]

közmondásparódia: az eredeti közmondást ferdíti el: *Jobb ma egy dollár, mint tegnap kettő; Hallgatni arany, de aki túlságosan szereti az aranyat, jó ember nem lehet.* [13]

szállóige: a név az első használóját vagy az elterjedésében főszerepet játszó személyt jelöli: *Valami bűzlik Dániában (William Shakespeare); Sírva vigad a magyar (Bajza József); Dunának, Oltnak egy a hangja (Ady Endre).* [202]

szállóigeváltozat: aktualizált vagy módosított szállóige: *Édes élet a türelemért cserébe (Federico Fellini); Az ifjúságé a jövő (William Edward Burghardt Du Bois); Kétszer nem léphetek ugyanarra a földre (Hérakleitosz).* [72]